

**KOMMUNAL SOHA KORXONALARI AYLANMA MABLAG'LARIGA
MEYORIY-HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA
HOZIRGI ZAMONDAGI DOLZARBLIGI**

Raximov Firdavs Feruz o'g'li

Toshkent Arxitektura-Qurilish Instituti

Magistratura 2-bosqich KIT-21 guruhi magistranti

+998932020669

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kommunal soha korxonalari aylanma mablag'lariga meyoriy-huquqiy asoslarini takomillashtirish bo'yicha hozirgi zamondagi dolzarbligi haqida so'z yuritiladi. Aylanma mablag'larni boshqarish tijorat korxonasi muvaffaqiyatining asosi, ushbu muammosi zamonaviy moliyaviy tahlil doirasida eng ko'p muhokama qilinganyotgan masalalardan biri bo'lib, "rentabellik-xavf" nisbati asosida tahlilga asoslangan. Maqolada tijorat korxonalarida "aylanma mablag'lar" tushunchasi ko'rib chiqiladi, iqtisodiy faoliyatda ularning aylanish jarayoni taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: Joriy aktivlarni, aylanma mablag'larni boshqarish, kreditorlik qarzlarini boshqarish, rentabellik, aylanma mablag'larning tahlili, aylanma mablag'larning nazorat qilish jarayonlari.

АННОТАЦИЯ

Управление оборотным капиталом как основа успеха коммерческого предприятия, данная проблема является одной из наиболее обсуждаемых в рамках современного финансового анализа и основывается на анализе соотношения "рентабельность-риск". В статье рассматривается понятие "оборотные средства" на коммерческих предприятиях, представлен процесс их обращения в хозяйственной деятельности. Ключевые слова: Процессы управления оборотными активами, оборотными средствами, управления кредиторской задолженностью, рентабельностью, анализ оборотных средств, контроль оборотных средств.

ABSTRACT

Working capital management as the basis for the success of a commercial enterprise, this problem is one of the most discussed in the framework of modern financial analysis and is based on the analysis of the "profitability-risk" ratio. The article discusses the concept of "working capital" at commercial enterprises, presents the process of their circulation in economic activity.

Keywords: Processes of management of current assets, working capital, management of accounts payable, profitability, analysis of working capital, control of working capital.

KIRISH

Zamonaviy sharoitda har bir tijorat korxonasi barqaror faoliyat va rivojlanishga intilmoqda. Shu bilan birga, yakuniy moliyaviy natijaning muhim qismini tashkil etuvchi aktivlarning mazmuni va tuzilishi. Bunday holatda turli ko'rsatkichlar va koeffitsientlardan foydalangan holda aylanma mablag'larni boshqarishni takomillashtirish masalalarini o'rganishning dolzarbligi oshadi [1]. MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI. Aylanma mablag'larning mohiyatini aniqlash uchun ko'plab yondashuvlar mavjud, ularning asosiy qismi jadvalda keltirilgan. Aylanma mablag'lar korxona kapitalining harakatlanuvchi qismidir, bu asosiy kapitaldan farqli o'laroq, tezror va osonlik bilan naqd pulga aylanadi. Yuqorida keltirilgan ta'rifga nisbatan turli yondashuvlarni umumlashtirib, aylanma mablag'lar korxona balansida va ishlab chiqarish jarayonida bo'lgan mablag'larning bir qismi bo'lib, uning faoliyati davomida o'z qiymatini ishlab chiqarilgan mahsulotlarga, bajarilgan ishlarga yoki taqdim etilgan xizmatga to'liq o'tkazadi. Bir tomondan, ular aktivlarning bir qismini ifodalaydi: logistika zaxiralari, tugallanmagan hisob-kitoblar, pul mablag'lari va moliyaviy investitsiyalar. Boshqa tomondan, bu ishlab chiqarish va savdo jarayonining uzluksizligini ta'minlaydigan kapitalning bir qismi (majburiyatlar) [2]. TAHLIL VA NATIJALAR Ko'pgina korxonalarning asosiy muammolaridan biri pul mablag'larining yetishmasligi bo'lib, qarzдорlikning tez o'sishi yoki tovar zaxiralarning asossiz o'sishi bilan bog'liq. Aylanma mablag'larning har bir elementining ishlash xususiyatlari uni

rejalashtirish usuliga olib keladi; ikkinchisi, o'z navbatida, turli muddatlarda (uzoq muddatli, o'rta va qisqa muddatli) ishlab chiqarish muammolarini hal qilishni nazarda tutadi. Muayyan boshqaruv vositasi qanchalik to'g'ri tanlanganiga qarab, oxir-oqibat, kompaniyaning butun faoliyati samaradorligi bog'liqdir. Tahlil va nazoratning etarli bo'lmagan taqdirda, aylanma mablag'larning hajmi va tuzilishi bilan bog'liq xavflarning paydo bo'lishi mumkin: •tovarlarning etishmasligi, qo'shimcha xarajatlar xavfi yoki hatto korxona faoliyatini to'xtatib turish bilan bog'liq; •kelajakda likvidlikni yo'qotish bilan tahdid qiluvchi korxonaning kredit imkoniyatlarining etishmasligi; •ishlab chiqarish jarayonining uzilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan mablag'larning etishmasligi, majburiyatlarning bajarilishiga to'sqinlik qilish; •aylanma mablag'larning ortiqcha miqdori moliyalashtirish xarajatlarini ko'paytirish va daromadni kamaytirish xavfiga olib keladi [3]. Aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligini tahlil qilishning strukturaviy va mantiqiy ketma-ketligi quyidagicha keltirish mumkun: Birinchi bosqich - vertikal tizimli tahlil, uning asosiy maqsadi shakllantirish va foydalanish yo'nalishlari bo'yicha hajmi, tarkibi va tuzilishini aniqlashga qaratilgan individual va jami ko'rsatkichlar nisbatlarini aniqlash va baholashdan iborat. Aylanma mablag'larning umumiy hajmini tahlil qilish, ularning tarkibi va tuzilishini tahlil qilish, harakat, shakllanish manbalari, ayrim turlarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Ikkinchi bosqich-gorizontaal (trend) tahlil qilish-aylanma mablag'larning hajmi va tuzilishi dinamikasini o'rganish, vaqt o'zgarishining tendentsiyalarini aniqlash va miqdoriy baholash (mutlaq o'sish ko'rsatkichlarini aniqlash, o'rtacha o'sish, ularning tezligi). Shu bilan birga, tezkor boshqaruvni ta'minlash uchun o'rganilayotgan davr davomiyligi minimal bo'lishi mumkin - kun, hafta, oy, chorak. Shu bilan birga, strategik boshqaruvni ta'minlash uchun ob'ektning dinamikasi bir, uch, besh va undan ko'p yillar davomida o'rganiladi [4]. Uchinchi bosqich-qiyosiy tahlil, shu kabi rejali, oldingi, me'yoriy yoki mos yozuvlar ko'rsatkichlari bilan o'rganilayotgan davr ko'rsatkichlarini taqqoslashdan iborat. To'rtinchi bosqich-koeffitsientlar-oldindan asoslangan ko'rsatkichlar tizimida aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligini baholashni nazarda tutadigan koeffitsient tahlil. Amalda, har bir korxona ko'rsatkichlar tizimining bir martalik hisob-kitobini emas, balki ushbu analog korxonalar yordamida tendentsiyalarni, miqyoslarni va ularning

o'sish sur'atlarini tahlil qiladi [5]. Beshinchi bosqich-aylanma mablag'larni boshqarish samaradorligiga ta'sir qiluvchi ichki va tashqi muhitning asosiy omillarini aniqlashni o'z ichiga olgan omillarni tahlil qilish. Aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligiga ta'sir qiluvchi tashqi omillar quyidagilardan iborat: - umumiy makroiqtisodiy vaziyat (YalMning o'sish sur'ati, inflyatsiya darajasi, ishsizlik darajasi, siyosiy vaziyat, byudjet taqchilligi); - kapital bozori (investitsiya bozorining rivojlanish tendentsiyalari, kredit resurslarining cheklanishi, to'lanmagan inqiroz, davlat pul-kredit siyosatining faolligi) [6]; •-bozor kon'yunkturasi(raqobat darajasi, jahon va ichki bozorning narx raqobati); [7]. Oltinchi bosqich-ko'p bosqichli omil modelini qurish orqali amalga oshiriladi ajralmas tahlil, natijasida ta'siri tartibi asosida guruhlangan turli omillar ta'siri natijasida faoliyatining asosiy samarali ko'rsatkichlar biri shakllanishini tavsiflovchi. Ettinchi bosqich -umumiy xulosalarni shakllantirish va aylanma mablag'larni boshqarish tizimini kompleks baholash bo'yicha tahliliy hisobot tayyorlash. Mavjud mablag'lardan foydalanish samaradorligini nazorat qilishning zamonaviy vositasi juda keng va ularning ishlash ko'rsatkichlari tizimi orqali amalga oshiriladi, bu uchta asosiy guruhga qo'shilishi tavsiya etiladi: 1. Muayyan sanada aylanma mablag'larning (umumiy hajmi, tuzilishi, moliyalashtirish yo'nalishlari va avans bo'yicha) holatini aks ettiruvchi aylanma mablag'larni shakllantirish samaradorligi ko'rsatkichlari (2-jadval). 2-jadval Aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligi ko'rsatkichlari Ko'rsatkichlar guruhlari Ko'rsatkichlar guruhlari ko'rsatkichlar Hajmi va tuzilishi ko'rsatkichlari Aylanma mablag'lar va ularning elementlari hajmi va tarkibi ko'rsatkichlari Aylanma mablag'larning ayrim guruhlarining ulushi(tovar-moddiy zaxiralar, debitor qarzdorlik, pul mablag'lari) Aylanma mablag'lar bilan ta'minlanganlik koeffitsienti Moliyalashtirish manbalari holati ko'rsatkichlari Moliyalashtirish manbalari davlat ko'rsatkichlari o'z aylanma mablag'lari hajmi Qarz oluvchi aylanma mablag'lar hajmi Aylanma mablag'lar tarkibida o'z kapitalining ulushi Aylanma mablag'lar tarkibida qarz kapitalining ulushi Aylanma mablag'lar tarkibida kreditorlik qarzlarning ulushi Manevrlik koeffitsienti Ishchi kapitalning manevrlik darajasi Qisqa muddatli majburiyatlarni qoplashda tovar-moddiy zaxiralarning ishtiroki koeffitsienti Tovar-moddiy zaxiralarni o'z aylanma mablag'lari bilan ta'minlash

koeffitsienti Daromad ulushi sifatida o'z aylanma ortiqcha (kamchiligi) Likvidlik ko'rsatkichlari Likvidlik ko'rsatkichlari umumiy likvidlik darajasi Nisbiy likvidlik darajasi Mutlaq likvidlik darajasi Operatsion to'lov qobiliyati darajasi Aylanma mablag'larning o'rtacha likvidligi indeksi Hajmni optimallashtirish ko'rsatkichlari Hajmni optimallashtirish ko'rsatkichlari aylanma mablag'larning minimal darajasi koeffitsienti Aylanma mablag'larning maksimal darajasi 2. Aylanma mablag'lardan foydalanish ko'rsatkichlari: ularning aylanmasi, rentabellik ko'rsatkichlari va aylanma mablag'larni boshqarish samaradorligi tashkilotning ishlash ko'rsatkichlariga ta'siri Ushbu ko'rsatkichlar guruhini o'rganish aylanma mablag'lar va ularning elementlarini davr aylanish jarayonida vaqt omili bo'yicha foydalanish samaradorligini baholash imkonini beradi, aylanmaning yakuniy natijalarga ta'sirini tavsiflaydi. Aylanma mablag'larning alohida guruhlarini (inventarizatsiya, debitorlik, pul mablag'lari va h.k.) boshqarish samaradorligi ko'rsatkichlari (4-jadval). Ushbu ko'rsatkichlar asosida nazorat ularni boshqarish jarayonida asosiy kamchiliklarni aniqlash, ishlab chiqarish jarayoni va amalga oshirish jarayonining uzluksizligini ta'minlash maqsadida boshqaruvning barcha darajalarida zaxiralarni aniqlashga yordam beradi, bu esa aylanma mablag'larni tezkor safarbar etish imkonini beradi. [8]. 4-jadval Aylanma mablag'larning alohida guruhlarini boshqarish samaradorligi ko'rsatkichlari Ko'rsatkichlar guruhlari Ko'rsatkichlar Zaxiralarni boshqarish samaradorligi ko'rsatkichlari Zaxiralarning ayirboshlash darajasi Zaxiralarning aylanmasi davri Zaxiralarning qog'ozlar indeksi Zaxiralarning rentabelligi Zaxiralarning birligi uchun xarajat Zaxiralar bilan ishlashning integral sifat ko'rsatkichi Zaxiralarni boshqarish samaradorligining integral ko'rsatkichi Zaxiralarni meyorga rioya qilish koeffitsienti Zaxiralarning konsentratsiyasi darajasi Joriy zaxiralarning faol qismi darajasi Zaxiralarning yangilash darajasi Zaxiralarning optimal hajmini hisoblash uchun ko'rsatkichlar guruhi Debitorlik qarzlarni boshqarish ko'rsatkichlari Aylanma mablag'larni debitor qarzga o'tkazish koeffitsienti Debitorlik qarzlarning o'rtacha inkassatsiya davri Debitorlik aylanmasi soni Qabul qiluvchilarning debitorlik aylanmasi (marta) Yetkazib beruvchi debitorlik aylanmasi (marta) Debitor qarzdorlik umumiy hajmida yuzaga kelishi muddatlari bo'yicha debitor qarzdorlikning ulushi Debitorlik to'lov nisbati Debitorlik to'lov koeffitsiyentining kritik qiymati Debitorlik va kreditorlik

qarzi nisbati koeffitsienti Pul mablag'larini boshqarish samaradorligi Pul mablag'larini shakllantirish etariligi koeffitsienti Majburiyatlarning darhol ijro etilish koeffitsienti Pul oqimining bir xilligi ko'rsatkichlari guruhi ko'rsatkichlari Ayirboshlash ko'rsatkichlari qanchalik yuqori bo'lsa, investitsiya qilingan mablag'lar tashkilotning o'z majburiyatlari bo'yicha to'laydigan pulga aylanadi. XULOSA Xulosa qilib aytganda, aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligini uzluksiz nazorat qilishning asosiy jihatlariga qisqacha to'xtalib o'tamiz: -pul mablag'larini sarflashni nazorat qilish (ularning haqiqiy harakatini tahlil qilish, pul oqimi prognozini tuzish, ya'ni pul tushumlari va pensiya, pul mablag'larining optimal darajasini hisoblash); - debitorlik darajasini nazorat qilish(oldingi davrda uning darajasini tahlil qilish, debitorlik qarzdorligiga investitsiya qilinadigan moliyaviy mablag'larning mumkin miqdorini belgilash, kredit shartlari tizimlarini yaratish, ya'ni kredit davri, kredit miqdori, kredit qiymati; xaridorlarni baholash va kredit shartlarini farqlash; debitorlik inkassatsiya qilish operatsiyasi; debitorlik qarzining zamonaviy shakllarini joriy etish; qabul qiluvchilar bilan hisob-kitoblar holatini va debitorlik va kreditorlik nisbatlarini nazorat qilish va bir yoki bir nechta yirik xaridorlar tomonidan to'lanmaslik xavfini kamaytirish uchun iste'molchilar doirasini kengaytirish. Qabul qilinadigan qarzlarning sezilarli darajada oshishi tashkilotning moliyaviy barqarorligiga tahdid soladi, chunki qo'shimcha qimmatbaho moliyalashtirish manbalarini jalb qilish zarurligiga olib keladi) [9]; - kreditorlik qarzlari darajasini nazorat qilish (debitorlik darajasini nazorat qilish kabi); -inventarizatsiya darajasini nazorat qilish (oldingi davrda inventarizatsiya inventarizatsiyasini tahlil qilish, inventarizatsiyani shakllantirish maqsadlarini aniqlash(xom ashyo va materiallar zaxiralari, tayyor mahsulotlar); joriy zaxiralar guruhlarining hajmini optimallashtirish; inventarizatsiyani baholashning buxgalteriya siyosatini tasdiqlash; asosiy vazifalari zaxiralarni to'ldirish buyurtmalarini o'z vaqtida joylashtirish va ortiqcha hosil bo'lgan hajmlarni aylanishga jalb qilish). Shunday qilib, aylanma mablag'lardan foydalanish samaradorligini tahlil qilish joriy faoliyatning uzluksizligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, korxonaning barqaror va etarlicha to'lov qobiliyatini ta'minlashda investitsiya qilingan kapitalga daromadni maksimal darajada oshirish imkonini beradi. Bu jarayon juda mashaqqatli, jiddiy yondashuvni talab qiladi; samarali

faoliyat yuritish uchun korxona malakali siyosatni olib borishi va korxonaning yanada rivojlanishini rejalasi yuqori darajada bo'lishi kerak.

REFERENCES

1. Исманов, И. Н., & Хабижонов, С. К. У. (2019). Организация учета инвестиций в Капитальные вложения. Вестник науки и образования, (12-3 (66)).
2. Кудбиев, Д. К., & Турсунова, Д. Д. (2018). ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ. In Бухгалтерский учет: достижения и научные перспективы XXI века (pp. 87-93).
3. Муминова, Э. А., Кундузова, К. И., & Умаралиев, З. Б. (2018). МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА. In НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС: СОЦИАЛЬНЫЕ, ТЕХНИЧЕСКИЕ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ ФАКТОРЫ (pp. 194-198).
4. Tashpulatov, A. (2020). Modern forms of self-employment under conditions of recession. ISJ Theoretical & Applied Science, 05 (85), 452-455.
5. Tolibjonovich, N. O. (2020). Global Economic Crises: The Global Economic Crisis In The Context Of The Coronavirus Pandemic And Its Elimination In Uzbekistan. Solid State Technology, 63(4), 5131-5145.
6. Эрматов, А. А. (2019). Важность аудита в управлении риском предприятия в период перехода к цифровой экономике. Проблемы современной науки и образования, (12-1 (145)).